

KAROLINA WANDA OLSZOWSKA

UNIwersytet Jagielloński
Wydział Filologiczny
Katedra Turkologii
E-MAIL: KAROLINAWANDA.OLSZOWSKA@GMAIL.COM

Obraz kobiet w powieści *Sinekli Bakkal*

STRESZCZENIE

Halide Edip Adıvar to najbardziej znana turecka pisarka i jedna z pierwszych feministek. W swoich utworach opisuje życie kobiet na przełomie Imperium Osmańskiego i Republiki Turcji. *Sinekli Bakkal* (w polskim tłumaczeniu książka ukazała się pod tytułem *Rabia*), czołowa powieść Halide Edip, opisuje losy Rabii, wnuczki surowego imama i córki popularnego aktora, która dzięki swojemu wyjątkowemu głosowi zastąpiła jako recytatorka Koranu. Powieść jest jednak wielowymiarowa, nie koncentruje się jedynie na perypetiach głównej bohaterki, ale przez pryzmat jej życia pokazuje złożoną sytuację kobiet żyjących w Stambule w czasach Abdülhamida.

SŁOWA KLUCZOWE

Halide Edip Adıvar, *Sinekli Bakkal*, *Rabia*, literatura turecka, kobiety

Halide Edip Adıvar była autorką licznych powieści, opowiadań, wspomnień i sztuk teatralnych. W jej twórczości ważną rolę odgrywają postacie kobiet, które poprzez swoje losy przedstawiają złożoną sytuację ich płci w okresie schyłku Imperium Osmańskiego i pierwszych lat Republiki Turcji. Halide Edip była jedną z najważniejszych i najbardziej wpływowych tureckich pisarek¹. Pomimo tego, że była bardzo dobrze wykształcona i pochodziła z zamożnej, liczącej się rodziny, w swoich książkach nie stroniła od przedstawiania problemów najuboższych obywateli.

---

¹ Zob. m.in.: G. Gökalp Arpaşlan, *Halide Edip Adıvar'ın Özyaşan Öyküsünde İngiliz Kültürünü İzleri ve Etkileri*, „Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi” 2015/1, Ankara 2015, s. 36.

Sinekli Bakkal to jedna z najpopularniejszych powieści Halide Edip. Została wydana w 1935 roku w Wielkiej Brytanii pod angielskim tytułem *The Clown and his Daughter*². Do tureckiego czytelnika trafiła w październiku 1935 roku jako historia drukowana odcinkami w gazecie „Haber”³, a dopiero rok później jako książka⁴. W 2009 roku powieść ukazała się w polskim przekładzie pod tytułem *Rabia* (tłumaczenie z języka angielskiego)⁵.

Sklep [spożywczy] pełen much, takie jest właściwe tłumaczenie tureckiego tytułu (jest to zarazem fikcyjna nazwa dzielnicy Stambułu, w której rozgrywa się akcja książki) opowiada historię Rabii. Powieść zaczyna się od przedstawienia jej rodziców: Tevfika – chłopca, który chciał zostać aktorem, oraz Emine – córki bogobojnego imama. Młodzi nie mogli być razem, gdyż zawód aktora nie cieszył się szacunkiem, a stary imam nie chciał takiego zięcia. Ostatecznie zdecydowali się uciec. Tevfik odziedziczył sklep po swoim wujku i zobowiązał się do porzucenia ukochanej profesji. Nie odpowiadało mu jednak życie ustatkowanego kupca, brakowało mu kompanów i zabawy. Z czasem życie małżeńskie Tevfika i Emine zaczęło się rozpadać. Emine odeszła od męża, gdy dowiedziała się, że w tajemnicy w dalszym ciągu gra na scenie, a do tego w swoich sztukach przedrzeźnia ją. Wróciła do ojca, który po długich błaganiach przyjął brzemiennej kobietę. Tevfik został zesłany na banicję, a w tym czasie Emine urodziła córkę Rabię.

Dziewczynka nie miała łatwego dzieciństwa. Wychowywał ją surowy bogobojny dziadek i rozżalona matka. Rabia od najmłodszych lat musiała pomagać w domowych obowiązkach. Jakby tego było mało, w domu imama zabawa i radość były zabronione.

Już w dzieciństwie u głównej bohaterki ujawnił się nieprzeciętny talent: piękny głos. Imam postanowił to wykorzystać. Rabia została wykształcona na recytatorkę Koranu, występowała w meczetach oraz zamożnych domach (między innymi u ministra spraw wewnętrznych Selima Paszy). Przebywanie w takim towarzystwie pozwoliło dziewczynce poznać życie zamożnej warstwy społecznej oraz zaprzyjaźnić się z wpływowymi ludźmi. Kiedy tylko dowiedziała się, że jej ojciec powrócił do miasta, postanowiła z nim zamieszkać. Dziewczynka pomagała Tevfikowi w prowadzeniu domu i sklepu, a także w dalszym ciągu recytowała Koran podczas religijnych uroczystości. Ważną rolę w życiu dziewczynki odgrywali przyjaciele ojca z czasów wygnania – cyganka Pembe oraz błazen Rifat, którzy z czasem stali się dla niej jak rodzina. Rabia dorastała otoczona trupą teatralną Tevfika oraz znajomymi z kręgów Selima Paszy. To właśnie w domu ministra spraw zagranicznych poznała swojego przyszłego męża, byłego mnicha Peregriniego, który po przejściu na islam przyjął imię Osman. Małżonkowie doczekali się syna, a powieść skończyła się wraz z wybuchem rewolucji 1908 roku.

² H. E. Adivar, *The Clown and his Daughter*, London 1935.

³ İ. Çalışlar, *Latife Hanım*, İstanbul 2006, s. 391.

⁴ H. E. Adivar, *Sinekli Bakkal*, İstanbul 1936.

⁵ Eadem, *Rabia*, tłum. A. Kłosiewicz, Warszawa 2009.

Tło historyczne powieści

Problemy kobiet zaczęły się pojawiać jako temat codziennej polityki w Imperium Osmańskim już w końcowych latach okresu Tanzymatu, jednak ważnym zagadnieniem stały się dopiero na początku XX wieku. Kwestia kobieca nabrała impetu w czasach Drugiej Monarchii Konstytucyjnej, ale główne tematy, jakie się wówczas pojawiały w tym zakresie, dotyczyły macierzyństwa i edukacji⁶.

Akcja powieści toczy się w XIX-wiecznym Stambule, ówczesnej stolicy Imperium Osmańskiego. Na tronie zasiada Abdülhamid II (1876–1909), nieprzeciętnie inteligentny i zainteresowany kulturą Zachodu syn sułtana Abdülmecida (1839–1861).

Abdülhamid II nie wydawał się pretendentem do osmańskiego tronu. Zgodnie z datowaną na początek XVII wieku regułą prawo do tronu miał najstarszy mężczyzna z rodu panującego⁷. Jego zainteresowania krajami europejskimi dostrzegł wuj – sułtan Abdülaziz (1861–1876), zabierając go w podróż do Egiptu i Europy⁸. Po objęciu władzy w 1876 roku współpracował ze środowiskami reformatorskimi, a w szczególności z wielkim wezyrem Midhadem Efendim. Ogłosił pierwszą osmańską konstytucję. Kolejnym przełomowym wydarzeniem podczas rządów Abdülhamida II była inauguracja pierwszego posiedzenia osmańskiego parlamentu. Jednak Sułtan bardzo szybko zawiesił jego działalność i nie zwoływał go przez 30 lat, aż do rewolucji Komitetu Jedności i Postępu (İttihad ve Terakki Cemiyeti), w wyniku której został zmuszony do przywrócenia konstytucji⁹.

Powieść dotyczy również innego zagadnienia, drugiej strony rządów Abdülhamida II. Sułtan bojąc się zamachu na własne życie wprowadził wszechobecną agenturę, której zadaniem było szukanie potencjalnych spiskowców. Bardzo rozpowszechniona była cenzura oraz tajna policja. W konsekwencji wiele osób zostało skazanych na banicję. Jedną z nich (w powieści) był ojciec głównej bohaterki, Rabii – Tevfik, który dwukrotnie musiał opuścić Stambuł.

Osmańskie dziewczynki – od dzieciństwa do zamążpójścia

Dziewczynki z biednych rodzin od najmłodszych lat musiały pomagać w prowadzeniu domu. Rabia w wieku pięciu lat parzyła już kawę, a w wieku lat siedmiu wykonywała wiele innych domowych prac¹⁰. Pomimo obowiązków większość dzieci

⁶ M. Yeğenoğlu, *Sömrügerci Fantaziler. Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul 2017, s. 164.

⁷ S. J. Shaw, *Historia Imperium i Republiki Tureckiej*, t. 1, Warszawa 2012, s. 296; G. Goodwin, *Prywatny świat kobiet ottomańskich*, Warszawa 2006, s. 153.

⁸ G. Zając, *Smutna ojczyzna i ja smutny... Kręgi literackie epoki Abdülhamida II w świetle tureckiej autobiografii*, Kraków 2008, s. 30–76.

⁹ Ö. Emiroğlu, *Grupy literackie w Turcji*, Warszawa 2004, s. 13.

¹⁰ H. E. Adivar, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 30; Zgodnie z anglojęzyczną wersją książki, w wieku pięciu lat Rabia parzyła kawę, zmywała naczynia, obierała ziemniaki, usługiwała starszym i polewała dłonie i stopy imama wodą, gdy ten przygotowywał się do modlitwy (eadem, *Rabia*, op. cit., s. 16).

mogła spędzać czas na zabawie, jednak Rabia była wychowywana przez surowego, religijnego dziadka, który straszył wnuczkę piekłem. Nie mogła nawet posiadać zabawek, a gdy własnoręcznie wykonała szmacianą lalkę, dziadek wrzucił ją do kuchennego pieca¹¹.

Dzieci mogły uczęszczać do szkół religijnych przy meczecie. Naukę zaczynały w bardzo wczesnym wieku, około 5 lat. Emine, matka Rabii z powieści *Sinekli Bakkal*, zakończyła ją w wieku 9 lat, a Tevfik, ojciec głównej bohaterki, spędził tam tylko dwa lata więcej¹². W tym czasie nie wszystkie dzieci musiały uczęszczać do szkoły, niektóre były nauczane w domu. Tytułowa Rabia kształcona była przez swojego dziadka imama. Uczył ją głównie śpiewania Koranu, nie wynikało to jednak z troski o lepsze wykształcenie wnuczki, a jedynie z obawy, że chodząc do szkoły Rabia pójdzie w ślady matki i splami honor rodziny ucieczką i potajemnym ślubem. Imam szybko zdał sobie sprawę, że Rabia ma bardzo dobrą pamięć i ładny głos, dlatego mimo niezadowolenia jej matki postanowił wykształcić ją na *hafiza*¹³. Dziewczynka każdego ranka musiała zjawiać się w pokoju dziadka, by uczyć się na pamięć długich ustępów z Koranu oraz właściwej intonacji przy śpiewaniu¹⁴. Rabia zakończyła naukę w wieku jedenastu lat, zdała egzamin i została zaliczona w poczet recytatorów Koranu¹⁵.

Szkoły przymeczetowe były podstawowymi placówkami edukacyjnymi w okresie klasycznym Imperium Osmańskiego¹⁶. Ich zadaniem było nauczenie dzieci czytania Koranu, podstaw wiary oraz śpiewu pieśni religijnych¹⁷. Chłopcy i dziewczynki zdobywali w nich jedynie bardzo podstawową wiedzę. Pisarz Ömer Seyfettin opisuje w swoich wspomnieniach system edukacji w szkole, do której chodził:

Nie było podziału na grupy wiekowe, uczniowie chórem wykrzykiwali abecadło, liczyli i modlili się. Wszystkie lekcje były bardzo podobne, a dzieci nie rozumiały znaczenia słów, jakich się uczyły¹⁸.

¹¹ Eadem, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 31–32.

¹² Eadem, *Rabia*, op. cit., s. 6.

¹³ Słowo *hafiz* pochodzi z języka arabskiego i oznacza 'chronić, bronić, zapamiętywać'. *Kur'an hafizi* to osoba, która w całości zapamiętała Koran i zajmuje się jego śpiewaną recytacją. Podczas nauki, która trwa od 3 do 6 lat, dziecko (zazwyczaj) zapamiętuje wersety Świętej Księgi, uczy się zasad recytacji i wokalizacji. W zapamiętywaniu pomagają rytmiczne ruchy ciała podczas recytacji. Żeńskim odpowiednikiem tego tytułu jest *hâfiza*. Osoby recytujące Koran cieszą się ogromnym szacunkiem w muzułmańskim społeczeństwie.

¹⁴ Eadem, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 32.

¹⁵ Ibidem, s. 33.

¹⁶ R. Balci, *Medreselerin İslahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid'in Hazırlattığı bir Lahiyenin Tahlili*, „Tarih Okulu” XII/2012, s. 155.

¹⁷ G. Zajac, op. cit., s. 166.

¹⁸ Ö. Seyfettin, *Falaka. Ze wspomnień dzieciństwa*, „Przegląd Orientalistyczny” 1981, nr 4 (40), s. 465.

Ślub to najważniejsze wydarzenie w życiu kobiety

Temat ślubu w powieści *Sinekli Bakkal* poruszony został kilkakrotnie. Na początku wspomniano potajemny ślub Tevfika i Emine. Dziewczyna mająca wówczas siedemnaście lat¹⁹ zgodziła się uciec i poślubić w tajemnicy swojego wybranka dopiero wtedy, gdy zobowiązał się, że porzuci aktorstwo i ustatkuje się, prowadząc odziedziczony po wuju sklep.

Drugim, a zarazem najważniejszym opisanym ślubem był ten Rabii i Osmana. Główna bohaterka wychodziła za mąż, zbliżając się do dwudziestego pierwszego roku życia²⁰. Powszechnie uważano ją już za „starą pannę”, ponieważ w jej dzielnicy nie było niezamężnych dziewcząt powyżej piętnastego roku życia²¹. Peregrini (przyszły mąż Rabii) musiał przejść konwersję na islam, aby móc poślubić muzułmankę. Przyjął wówczas imię Osman. W całej powieści odgrywa on ważną, ale drugoplanową rolę. Pracuje jako nauczyciel muzyki europejskiej w domu Selima Paszy. Jednocześnie przyjaźni się z synem ministra, który był zafascynowany ideami młodotureckimi. Peregrini pochodzi z Włoch, przed przyjazdem do Imperium Osmańskiego był mnichem. Zakochał się z wzajemnością w głównej bohaterce, jednocześnie nie radzi sobie z „zawieszeniem” między dwoma światami – Wschodu i Zachodu.

Ceremonia zaślubin Rabii i Osmana odbyła się w obecności imama. Osmana reprezentował Fehmi Efendi, a Rabię – Vahbi Efendi, zaś rolę świadków pełnili derwisze²². Rabii nie było podczas uroczystości w ogrodzie. Na swojego męża czekała w pokoju, ubrana w fioletową suknię. Opis ceremonii ślubnej zawarty w powieści doskonale oddaje realia epoki. Podobnie jak w powieści, ślubu w religii muzułmańskiej najczęściej udzielał imam. Przyszli państwo młodzi zwyczajowo nie uczestniczyli w ceremonii, lecz reprezentowani byli przez męskich członków rodziny lub pełnomocników. Ważni podczas ślubu byli również świadkowie, którzy zaświadczały o ważności zawartego związku²³. Poprawnie zostały oddane także detale dotyczące wyglądu panny młodej. Osmańskie tradycyjne suknie ślubne były w jasnych, pastelowych kolorach, takich jak różowy, niebieski, fioletowy czy czerwony. W czerwieni ślub zwierzały córki i siostry sułtanów. Biała kreacja po raz pierwszy została założona w 1898 roku przez Naime Sultan, córkę sułtana Abdülhamida II²⁴.

¹⁹ H. E. Adıvar, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 17.

²⁰ W wersji tureckiej Rabia ma 21 lat, a jej wybranek 40 lat (ibidem, s. 360), w wersji polskiej Rabia ma 18 lat, a Osman 40 (eadem, *Rabia*, op. cit., s. 256).

²¹ Eadem, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 269.

²² Ibidem, s. 348. W polskim przekładzie świadkiem Rabii był szewc (nie podano imienia), a, ceremonia ślubna Osmana Vahiba Efendiego została opisana dokładniej niż w tureckiej wersji (eadem, *Rabia*, op. cit., s. 246–247).

²³ M. Kia, *Daily Life in the Ottoman Empire*, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011, s. 189.

²⁴ S. Gül, *Traditional Wedding Dresses*, Turkish Cultural Fundation, [online] <http://www.turkishculture.org/fabrics-and-patterns/clothing/wedding-dresses-161.htm> [dostęp: 2.03.2018].

W powieści *Sinekli Bakka* zostało wspomniane, ale nie poruszono tej kwestii szerzej, zagadnienie ślubów aranżowanych. Rabia sama wybrała sobie męża, którego znała wcześniej. Nie był to jednak model zbyt popularny w Imperium Osmańskim. Ten model był najpowszechniejszy wśród najwyższych warstwy społecznych. W powieści najbardziej klarownym przykładem był dom ministra spraw zagranicznych – jego małżonka Sabiha Hanım, obawiając się fascynacji ich syna Młodoturkami, postanowiła sprawić mu piękną, inteligentną żonę. Wybrała Dürven, wyzwoloną niewolnicę, którą starannie wykształciła. Problemy zaczęły się, gdy pani domu posunęła się w latach, a synowa powoli przejmowała rządy w rezydencji²⁵. Sabiha postanowiła temu zaradzić kupując młodą, piękną czerekię dziewczynę o imieniu Kanarya, pod pretekstem wyuczenia jej tańca i gry na instrumentach, a potem wysłania jako prezent do pałacu sułtana²⁶. Kanarya Hanım poślubiła syna sułtana i w ten sposób z niewolnicy stała się księżną Nejad.

Takie zabiegi nie były jedynie wytworem literackiej fikcji. Były one najczęstsze w sułtańskim pałacu. Nurbanu, matka Murada III, naciskała na niego, by po wstąpieniu na tron wziął sobie więcej konkubin. Przyjął on od swojej siostry İsminah prezent w postaci dwóch ślicznych konkubin, które potrafiły tańczyć i grać na instrumentach²⁷.

Problem ślubów aranżowanych, w których przyszli małżonkowie poznawali się podczas ceremonii zaślubin, poruszany był również w innych osmańskich (tureckich) utworach, między innymi w pierwszej tureckiej powieści *Miłość Talata do Fitnat* (tur. *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*) autorstwa Şemseddina Samiego, która ukazała się w 1872 roku. W dziele tym piętnastoletnia Fitnat zostaje wydana za mąż (mimo że kocha kogo innego, a przysięgę ślubną składa za nią sąsiadka) i dopiero w domu nowego małżonka zdaje sobie sprawę, że zmieniła stan cywilny²⁸. Fabuła nie jest realistyczna, ale pokazuje problem obecny w społeczeństwie.

W rzeczywistości, gdy matka planowała ożenić syna, zaczynała od rozpytywania sąsiadów i znajomych o odpowiednią kandydatkę. Kiedy taką znalazła, kilka kobiet (krewnych, sąsiadek) odwiedzało dom potencjalnej panny młodej, aby przyjrzeć się dziewczynie. Odbywał się wtedy cały rytuał. Jedna służąca przynosiła stołeczek, na którym stawała kandydatka na żonę, a druga srebrną tacę z porcelanowymi filiżankami w srebrnych koszyczkach. Bardzo powoli pijąc kawę, oglądały dokładnie przyszłą pannę młodą²⁹. Jeśli została zaakceptowana, rodziny przystępowały do omawiania warunków małżeństwa. Wesele trwać

²⁵ H. E. Adıvar, *Rabia*, op. cit., s. 28.

²⁶ Eadem, *Sinekli Bakka*, op. cit., s. 46.

²⁷ L. P. Peirce, *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford 1993, s. 94.

²⁸ Ş. Sami, *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, İstanbul 2018, s. 101–107.

²⁹ L. Tınç, *150 yıl öncesinin İstanbul Dügünlerinde Nnasıl Evlenirlerdi?*, „Popüler Tarih” Augustos 2003, s. 50.

mogło od jednego do kilku dni, w zależności od zamożności rodzin. W bogatych domach standardowo były to trzy dni: noc henny (*kına gecesi*), dzień ślubu oraz dzień po ślubie.

Wśród wyższych warstw społecznych w Imperium Osmańskim popularne było wielożeństwo. Zostało ono również przedstawione w powieści. Selim Pasza poślubił swoją pierwszą żonę Sabihę i był w niej bardzo zakochany. Urodziła ona jednak tylko jednego syna – Hilmięgo, który był słabego zdrowia i charakteru. Ojciec chciał potomka, którego uzna za podobnego do siebie. Ministrowej nie udało się jednak urodzić kolejnego syna. Selim, w tajemnicy przed Sabihą, ożenił się ponownie. Druga małżonka mieszkała w *konaku*³⁰ znajdującym się w innej dzielnicy³¹. Z tego związku Selim doczekał się jedynie córki, a druga żona zmarła w trakcie kolejnego porodu. Sabiha zgodziła się zaopiekować córką z drugiego małżeństwa męża.

Halide Edip Adivar w swoich utworach często porusza problem wielożeństwa. Zawsze ukazuje to zjawisko w sposób negatywny, zwracając uwagę na bardzo trudne relacje, jakie panują w takiej rodzinie. W szczególności na rywalizację między żonami oraz na cierpienie dzieci. Duży wpływ na to mogły mieć jej prywatne doświadczenia. Ojciec pisarki miał kilka żon. W swoich wspomnieniach Halide Edip dużo miejsca poświęca trudnym relacjom rodzinnym. Jako dziewczynka obserwowwała żony ojca, które cały czas ze sobą rywalizowały i walczyły o jak najwyższą pozycję. Atmosferę panującą w domu opisuje jako bardzo skomplikowaną i uciążliwą. Obiecała sobie, że nigdy nie zgodzi się na życie w małżeństwie poligamicznym. Dlatego też, gdy pierwszy mąż oznajmił, że chce mieć drugą żonę, ona poprosiła go, aby się z nią rozwiódł³². Doświadczenia pisarki umożliwiły jej przekonująco oddać ten problem w powieściach.

Ciąża w życiu osmańskich kobiet

W kulturze muzułmańskiej dzieci są darem od Allaha, stanowią błogosławieństwo dla rodziny. W czasach, gdy nie istniała jeszcze opieka socjalna, dzieci były również zabezpieczeniem, ponieważ tradycyjnie opiekowały się starzejącymi się rodzicami. Z tego też powodu ciężarne kobiety otaczano specjalną troską³³. Temat ciąży poruszony został kilkukrotnie w powieści *Sinekli Bakkal*. Emine odeszła od męża i wróciła do ojca, będąc już w ciąży. Imam przyjął ją z powrotem tylko dlatego, że nie chciał zostawić pod drzwiami brzemiennej kobiety³⁴.

³⁰ Konak – reprezentacyjna budowla mieszkalna, rezydencja władcy lub wysokich urzędników państwowych na terenie Imperium Osmańskiego.

³¹ H. E. Adivar, *Sinekli Bakkal*, op. cit., s. 44.

³² K. Öztürk, *Halide, Tutku, Hüzün, İsyân*, İstanbul 2009, s. 80.

³³ Z. Uysal, *Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670–1680)*, Konya 2014, s. 105.

³⁴ H. E. Adivar, *Rabia*, op. cit., s. 12.

Zdawano sobie sprawę, że okres ciąży, sam poród i połóg stanowią szczególnie niebezpieczny dla dziecka i matki czas. Przeświadczenie panujące w społeczeństwie, że ciężarna może w każdej chwili poronić, jeśli odmówi się spełnienia jej prośby, owocowało znacznym rozszerzeniem kobiecych praw w tym okresie. Rifat (błazen, przyjaciel Tevfika z okresu wygnania i bliski wujek Rabii) wspomina, jak niejednokrotnie widział mężczyzn, którzy w środku nocy biegali po mieście, szukając upragnionego przez żony owocu. Błazen musiał również robić cyrkowe popisy na ulicy, gdy poprosiła o to ciężarna kobieta, a kiedy próbował odmówić, okoliczni mężczyźni przymuszali go do pokazu³⁵.

W *Sinekli Bakkal* (tytułowej biednej dzielnicy Stambułu) dzieciom pomagała przyjść na świat akuszerka – babcia Zehra. Kobieta pełniąca tę funkcję nie miała żadnego wykształcenia medycznego, a jedynie doświadczenia swoich i cudzych porodów. Pomimo tego cieszyła się ogromnym szacunkiem, a mieszkańcy ufali jej bardziej niż lekarzowi.

Rabia miała problemy podczas ciąży, ale nie chciała zgodzić się na badanie lekarskie. Uległa dopiero po naleganiach męża. Gdy zobaczyła lekarzy, przeraziła się, gdyż byli to przedstawiciele tak zwanej szkoły niemieckiej, która – z powodu różnic kulturowych – kojarzyła się młodej dziewczynie bardziej z czarną magią niż z medycyną. Rabia była purpurowa ze wstydu, gdy jeden z nich ją badał. Uważała to za „bezwstydne badanie”³⁶. Okazało się, że miała za dużo albuminy w moczu, co świadczyło o nieprawidłowej pracy nerek. Lekarze doradzali aborcję, która w jej przypadku byłaby dopuszczona przez religię. Babcia Zehra (akuszerka) dokonywała jej niejednokrotnie u kobiet mających dzieci z nieprawego łoża³⁷. Gdy Rabia stanowczo odmówiła, lekarze jedyne wyjście widzieli w cesarskim cięciu, które dla niej było trudne do zaakceptowania.

W powieści zagadnienie ciąży Rabii zostało przedstawione bardzo rzetelnie, nawet szczegóły zgadzają się z ówczesną wiedzą medyczną i realiami. W XIX wieku dzięki rozwojowi medycyny i wprowadzeniu pewnych nowinek technicznych zwiększyły się skuteczność i bezpieczeństwo opisanego w powieści zabiegu cesarskiego cięcia³⁸.

Podsumowanie

Sinekli Bakkal to najpopularniejsza z powieści napisanych przez Halide Edip Adıvar. Początkowo można odnieść wrażenie, że to przyjemna opowieść o dziewczynie o imieniu Rabia. Piękna historia z pozytywnym zakończeniem. Jednak po dokładniejszym zapoznaniu się z treścią okazuje się, że autorka przedstawiła czytelnikowi świat kobiet osmańskich w epoce Abdülhamida II. W powieści opisane

³⁵ Ibidem, s. 430–431.

³⁶ Ibidem, s. 434–436.

³⁷ Ibidem, s. 440.

³⁸ R. Nowacki, *Od mitologii do współczesności – z historii cięcia cesarskiego*, „Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia” 2008, T. 1, Zeszyt 1, s. 5–6.

zostały różne klasy społeczne, od ubogich mieszkańców dzielnicy Sinekli Bakkal po rodzinę ministra. Pojawia się temat wielożeństwa, ślubów aranżowanych czy pozycji kobiety w rodzinie.

Czytelnik poznaje świat bogobojnej muzułmanki Rabii, który zmienia się w kontekście narastającej modernizacji i europeizacji w państwie Osmanów. Powieść umieszczona jest w dobrze oddanym tle historycznym. W książce znajdują się fragmenty dotyczące cenzury, policji politycznej czy zesłania, jednocześnie warstwa historyczna nie dominuje, a pełni jedynie formę tła. Kolorytu powieści dodają cyganka oraz Włoch, który z miłości przeszedł na islam. Posłużyć oni mogą za przykłady zarówno wieloetniczności Imperium, jak i wieloreligijności. Właśnie w taki sposób Halide nadaje swoim utworom również cechy dydaktyczne. Pozakazuje obcokrajowców czy mniejszości w pozytywny sposób, co nie było częstą praktyką w tamtym okresie.

Sinekli Bakkal stanowi bardzo dobre studium relacji damsko-męskich na przełomie XIX i XX wieku. Pomimo opisywanych małżeństw aranżowanych i patriarchalnego społeczeństwa z tekstu książki jasno wynika, że to Emine „rządziła domem”. Kobiety z warstwy wyższej były znacznie bardziej odcięte od męskiego świata, podczas gdy ubogie mieszkanki Stambułu nie zasłaniały twarzy i spotykały się z mężczyznami na ulicy czy w sklepie.

Omawiana książka bez wątpienia może być traktowana jako opis sytuacji kobiet na przełomie XIX i XX wieku w Imperium Osmańskim oraz wczesnej Republice Turcji w ujęciu mikrohistorycznym, z kobiecego punktu widzenia.

FEMALE CHARACTERS IN THE NOVEL *SINEKLI BAKKAL*

ABSTRACT

Halide Edip Adivar was the best known Turkish woman novelist and pioneer in the emancipation of women in Turkey. In her books situation of Ottoman and Turkish woman were very important points. The Clown and His Daughter (Turkish: *Sinekli Bakkal*) is a famous book written by Halide Edip Adivar. Rabia is the major character in this book, she is a daughter of the actor and granddaughter of an Imam. Rabia had a beautiful voice, she became a Koran reciter. The novel is multidimensional, it not focused only on the life of the main character, but shows the complex situation of women which lived in Istanbul at the time of Abdülhamid.

KEYWORDS

Halide Edip Adivar, *Sinekli Bakkal*, Rabia, Turkish Literature, Women

BIBLIOGRAFIA

DZIEŁA LITERACKIE

1. Adivar H. E., *Rabia*, tłum. A. Kłosiewicz, Warszawa 2009.
2. Adivar H. E., *Sinekli Bakkal*, İstanbul 2017.
3. Adivar H. E., *The Clown and his Daughter*, London 1935.

OPRACOWANIA

1. Çalışlar İ., *Latife Hanım*, İstanbul 2006.
2. Emiroğlu Ö., *Grupy literackie w Turcji*, Warszawa 2004.
3. Goodwin G., *Prywatny świat kobiet ottomańskich*, Warszawa 2006.
4. Kia M., *Daily Life in the Ottoman Empire*, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011.
5. Öztürk K., *Halide, Tutku, Hüzün, İsyân*, İstanbul 2009.
6. Peirce L. P., *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford 1993.
7. Sami Ş., *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, İstanbul 2018.
8. Shaw S. J., *Historia Imperium i Republiki Tureckiej*, t. 1, Warszawa 2012.
9. Uysal Z., *Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670–1680)*, Konya 2014.
10. Yeğenoğlu M., *Sömürgeci Fantaziler. Oryentalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fart*, İstanbul 2017
11. Zajac G., *Smutna ojczyzna i ja smutny... Kręgi literackie epoki Abdülhamida II w świetle tureckiej autobiografii*, Kraków 2008.

ARTYKUŁY

1. Balci R., *Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid'in Hazırlattığı bir Lahyanın Tahlihi*, „Tarih Okulu” XII/2012.
2. Gökalp Arpaslan G., *Halide Edip Adivar'ın Özyaşan Öyküsünde İngiliz Kültürünü İzleri ve Etkileri*, „Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi” 2015/1, Ankara 2015
3. Nowacki R., *Od mitologii do współczesności – z historii ciąży cesarskiego*, „Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia” 2008, T. 1, Zeszyt 1.
4. Seyfettin Ö., *Falaka. Ze wspomnień dzieciństwa*, „Przegląd Orientalistyczny” 1981, nr 4 (40).
5. Tınç L., *150 yıl öncesinin İstanbul Düğünlerinde Nnasıl Evlenirlerdi?*, „Popüler Tarih” Ağustos 2003.
6. Zajac G., *Narodziny tureckiej powieści*, [w:] „Studia Orientalia Thaddeo Lewicki oblata. Materiały sesji naukowej poświęconej pamięci Profesora Tadeusza Lewickiego”, Kraków 1994.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

Gül S., *Traditional Wedding Dresses*, Turkish Cultural Foundation, [online] <http://www.turkishculture.org/fabrics-and-patterns/clothing/wedding-dresses-161.htm> [dostęp: 2.03.2018].